

Власник документу:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1002829704

Дата перевірки:
07.05.2020 12:58:40 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
07.05.2020 13:34:42 EEST

ID користувача:
92712

Назва документу: Пліш Софія

ID файлу: 1002843807 Кількість сторінок: 42 Кількість слів: 14088 Кількість символів: 97250 Розмір файлу: 738.18 KB

21.2% Схожість

Найбільша схожість: 7.09% з джерело <https://osvita.ua/doc/files/news/667/66773/bahrianyy-ivan-ohnenne-kolo.docx>

20.9% Схожість з Інтернет джерелами 307 Page 44

0.82% Текстові збіги по Бібліотеці акаунту 51 Page 45

0% Цитат

Не знайдено жодних цитат

0% Вилучень

Вилучений текст відсутній

Підміна символів

Заміна символів 7

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

БІБЛІЙНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ І. БАГРЯНОГО
(РОМАН «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ» ТА ПОВІСТЬ «ОГНЕННЕ КОЛО»)

ПЛІШ СОФІЯ ІВАНІВНА

Студентка IV-го курсу

Галузь знань: 01 Освіта

Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова та література)

Освітній рівень: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 2 від 19 вересня 2019 р.

Науковий керівник: Чонка Тетяна Степанівна,
кандидат філологічних наук

Завідувач кафедри: Бергсасі Аніко Ференцівна,
доктор філософії (PhD)

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 2020 року

Протокол № _____ / 2020

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Кваліфікаційна робота

БІБЛІЙНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ І. БАГРЯНОГО
(РОМАН «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ» ТА ПОВІСТЬ «ОГНЕННЕ КОЛО»)

Освітній рівень: бакалавр

Виконала: студентка 4-го курсу
спеціальності: 014 Середня освіта (Українська мова і література)

Пліш Софія Іванівна

Науковий керівник: в.о. доц. Чонка Тетяна Степанівна,
кандидат філологічних наук

Рецензент: Кордонець Олександр Анатолійович,
кандидат філологічних наук

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ І. БАГРЯНОГО	8
РОЗДІЛ 2. ВТІЛЕННЯ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	15
РОЗДІЛ 3 БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ У ТВОРЧОСТІ І. БАГРЯНОГО	21
3.1. Біблійні мотиви в романі І.Багряного «Сад Гетсиманський»	21
3.2. Втілення християнських мотивів у повісті І. Багряного «Огненне коло»	29
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	41

ВСТУП

Як свідчить історія, початок століття – завжди нелегкий період для будь-якої нації. Але особливо бентежать в такі періоди європейські країни. Ми можемо побачити це, зазирнувши у XIX століття власної історії. Але чи не найтяжчим періодом в історії України стає початок XX століття. В той період відбулося стільки важливих, а часто й жахливих змін, що оговтується Україна від них інколи ще й сьогодні.

Цілком очевидним є те, що всі зміни у житті і соціумі знаходять своє відображення у літературі. Література 20 - 30-х років XX століття також відображає історичні реалії. І недарма вона отримала в літературній критиці влучну назву – «Розстріляне відродження». Ціле покоління письменників, які у 20-х роках відвертали, за влучним висловом Наєнка М.К. «культурну смерть України»[17; 3], вже у 30-х роках XX століття були понижені, репресовані, духовно зламані, відірвані від своєї Батьківщини. У радянській критиці це покоління довго називали зрадниками і ворогами народу, всяка пам'ять чи згадки про них у критиці затиралася, виривалася, знищувалася. В літературі цього періоду XX століття в радянський час була ніби тоненька плівочка з «ура-червоних» віршиків, а під нею зяяла прірва з вирваних імен.

Тим, що сьогодні для нас є можливим читати, згадувати, аналізувати тексти цього цікавого, хоч нерідко й трагічного періоду, ми завдячуємо діаспорі. Саме діаспора зберігала, видавала, аналізувала, критикувала цю літературу. У кінці 80-х на початку 90-х років українське літературознавство отримало можливість заново відкрити для себе цілий культурний пласт, а завдяки цьому ясніше побачити і зрозуміти ті історичні, а також і духовні процеси, що відбувалися в Україні у 20-30-х роках XX століття.

Означений період в українській літературі був переважно поетичним. Поезія була чи не єдиною можливістю «втриматися на плаву» у суспільстві більшовиків і не втратити себе. Малі форми швидше видаються, швидше читаються, легше аналізуються. Однак, цей період майорить і зірками прози: це Ю.Яновський та його «Чотири шаблі», це О.Довженко та В.Юринець зі своїми критичними есе, це екзистенційний В.Підмогильний, який проявив себе на той час в перших новелах та оповіданнях.

Саме на цей непростий період припало творче життя Івана Багряного. У 30-і роки він видає свій роман у віршах «Скелька». Це перший на той час в українській літературі роман у віршах. Волелюбний пафос цього роману привертає увагу влади і роман конфісковують із книгарень, відстежують тих, кому вдалося придбати примірник. Самого автора у 1932 році заарештовують у Харкові за «політичний самостійницький український

ухил в літературі і політиці» [26; 67] та присуджують п'ять років концтаборів БАМЛАГу. І.Багрянний 1936 року утік, переховувався, повернувся додому і знову був заарештований. В період 1942-1944 років співпрацював з УПА і знову ледь не загинув, на цей раз від рук фашистських органів безпеки. І. Багрянний розійшовся поглядами з керівництвом УПА, вважав підпілля поганим виходом із складної політичної ситуації, і тому самостійно емігрував до Словаччини, а пізніше до Німеччини. Саме тут він і прожив решту свого життя. В еміграції побачили світ його найвідоміші романи, повісті, критичні статті і політичні памфлети.

Хоча радянській владі не вдалося знищити І.Багряного фізично, творчу спадщину його чекало те ж забуття, що й твори представників «Розстріляного Відродження». Але письменник мав за мету боротися із тоталітарним режимом у той спосіб, який був йому доступний, – художнім словом. Саме тому був написаний памфлет «Чому я не хочу вертати до СРСР?» Памфлет привернув увагу світової громадськості вражаючою історичною правдою про реалії радянської системи. Саме тому написано роман «Тигролови». До речі, роман був у той час європейським бестселером, щоправда європейці сприймали його як «екшн» - казку, не вірили, що влада може так знущатися з власного народу. Звичайно, перлиною творчості І.Багряного по праву називаємо «Сад Гетсиманський». Роман пробирає до дрижаків описом знущань над людиною, а водночас захоплює могутністю авторського генія. Так точно передані роздуми, сумніви, внутрішнє життя головного героя, що вдумливий читач сам починає переживати ті ж емоції, що й головний герой.

За 20 років «репатріації», якщо можливо використати цей термін для творчої спадщини письменника, дослідженням творчості І.Багряного займалися багато критиків, науковців. Видано ряд цікавих підручників, монографій, статей.

При підготовці до написання роботи ми не могли не звернути увагу на дослідження Г.Ключека «Романи І.Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський»» Цей навчальний посібник створений з метою всебічного ґрунтовного аналізу зазначених романів, а також аналізу їх місця в українській літературній спадщині.

Дослідниця С.Луцій, проаналізувавши твори І.Багряного, створила роботу «Творчість І.Багряного як культурний феномен». Вона зосередилась на еволюції митця, на розширенні тематики його творів та вдосконаленні форм вираження авторського задуму.

Коцарев О.В. – письменник, літературний критик і публіцист – опублікував надзвичайно цікаву статтю, присвячену життю І.Багряного: «Іван Багрянний. Біг над прірвою від Охтирки до Нового Ульма». Основні питання, які зацікавили дослідника, – це життя І.Багряного, його творчість крізь призму біографічних подій.

Вивченням питання ідейно-змістового навантаження творів І.Багряного займалася, зокрема і Сологуб Н.М. У своїй роботі вона коротко окреслила еволюцію біблійних ремінісценцій в українській прозі та зосередила основну свою увагу на творчій спадщині І.Багряного, зокрема на його романі «Сад Гетсиманський».

Аналізу мистецької цінності згаданого роману присвятив свою роботу Шугай І. «Іван Багряний, або через терни Гетсиманського саду». Крім аналізу самого тексту, автор образно і цікаво розповідає про життя І.Багряного, його людську долю. Ця робота стала для нас цікавою і пізнавальною у багатьох питаннях.

Стаття В.І. Василюк – на той час аспірантки Житомирського державного університету – також привернула нашу увагу. У статті «Художня інтерпретація біблійних образів у прозі І. Багряного» розглянуто особливості художньої інтерпретації християнських мотивів та образів у творчості І. Багряного, зроблено спробу аналізу їх впливу на реципієнта.

Робота І. Г. Богданової та В. А. Просалової «Художня інтерпретація біблійних колізій Іваном Багряним» стала цікавою для нас через спробу інтертекстуального аналізу творчості українських письменників взагалі та І.Багряного зокрема.

Дослідник Пазенко Л.Ю. зосередився на аналізі втілення образу жіноцтва в романі «Сад Гетсиманський». Цілком доречними є його узагальнення щодо втілення образу біблійної Марії у цьому романі. Та й не тільки Цієї, найчистішої з Матерів.

Звичайно, таку багату творчу спадщину, як у І.Багряного, дуже важко, якщо не неможливо, всебічно проаналізувати в одній науковій роботі. Саме тому нашу увагу привернула тема: «Втілення біблійних мотивів у творчості І.Багряного». Ми вирішили зосередитися на двох творах автора, зокрема на його романі «Сад Гетсиманський» та повісті «Огненне коло».

Метою нашої роботи є аналіз втілення у творах автора класичних, одвічних біблійних образів, реалізація сакральної складової у творах, які описують антирелігійну соціалістичну дійсність.

Для реалізації цієї мети нам необхідно виконати **такі завдання:**

- з'ясувати, що слід розуміти під поняттям «біблійний образ»;
- прослідкувати, як біблійні образи втілювалися в українській літературі;
- як біблійні образи втілюються письменником у малій та великій прозовій формі;
- в чому полягає оригінальність втілення біблійних образів в окремих творах І.Багряного

Об'єктом нашого дослідження стали роман І.Багряного «Сад Гетсиманський» та повість «Огненне коло». Крім захоплюючого, хоча й лякаючого сюжету, ці твори

сповнені філософських роздумів, описують душевні переживання, духовні сумніви людини. Саме тому цілком очевидним є те, що ці твори сповнені біблійних мотивів та алюзій.

Предметом нашого дослідження стали інтертекстуальні вкраплення та ремінісценції Біблії у згаданих творах, біблійні мотиви та образи, втілені в романі «Сад Гетсиманський» та повісті «Огненне коло».

Актуальність дослідження в аналізі творів І.Багряного з точки зору сакральної складової. Оригінальність сюжету часто змушує дослідників зосередитися на сюжетній складовій. Хоча внутрішній конфлікт, внутрішній «сюжетний рух» є не менш важливою рисою цих творів. Водночас ми маємо на меті підсумувати влучні та правильні думки, висловлені дослідниками, на твердження яких ми мали змогу спиратися під час підготовки роботи.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що системне прочитання творів І.Багряного допомагає здійснити аналіз втілення у них класичних, одвічних біблійних образів.

Практична цінність цієї роботи полягає у тому, що матеріали й результати дослідження можуть знайти застосування під час викладання у школі.

У своїй роботі ми використовували **такі методи:**

- біографічний;
- психоаналітичний та культурологічний;
- метод порівняльного аналізу

Відповідно до завдань свою наукову роботу ми побудували таким чином:

Вступ

1. Життєвий і творчий шлях І.Багряного
2. Втілення біблійних образів в українській літературі
3. Біблійні образи у творчості І. Багряного

Висновки

Список використаної літератури

Загальний обсяг роботи становить 42 сторінки, з них основного тексту 35 сторінок.
Список використаних джерел нараховує 32 одиниці.

РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ І. БАГРЯНОГО

Постать Івана Багряного – одна із найпомітніших в історії емігрантської літератури та й в історії української літератури загалом. Мало сьогодні знайдеться людей, які не читали або принаймні не чули би про роман «Тигролови». У вузьких літературознавчих колах не менш відомим є роман «Сад Гетсиманський». Але життя автора, його переконання, прагнення часто залишаються для нас маловивченими. І.Багрянний став своєрідним ідолом, а не «живою» людиною. Саме тому ми вважаємо за потрібне зупинитися на ключових моментах життя цього яскравого таланту, щоб спробувати пояснити його ідеологічну позицію з точки зору життєвих перепитій.

Народився Іван Павлович Лозов'ягін (а саме таким є справжнє прізвище письменника) 1906 року в місті Охтирка. Сам І.П. Лозов'ягін стверджував, що прізвище його прашчурів було Лозов'яга, а пізніше, у ХІХ ст., зрусифіковане. Хай там як, але в літературі ця особа після багатьох спроб від «Сорок Сорок» до «Дон Кочерга» утвердилася як Іван Багрянний. До речі, син Багряного – Нестор, який народився вже в еміграції, – в одному з інтерв'ю розповів, що дізнався про справжнє прізвище батька аж у дорослому віці. [17; 2]

Родина Лозов'ягіних була досить забезпеченою. Мати Івана була із заможного селянського роду, а батько заробляв на хліб мулярством. Крім Івана, в родині було ще двоє дітей.

Дитинство письменника припало на буремні роки переділу світової політичної карти. Розпадається одна імперія, а на її місці виростає нова. На очах в Івана більшовики вбивають його дядька «по законам воєнного часу» за те, що він належав до армії Симона Петлюри. Коли останні солдати Української Армії відходили за Збруч, покоління письменника мало 12-15 років. З одного боку, він був ще замалим, щоб брати участь у воєнних діях, а з іншого – вже достатньо дорослим, щоб усвідомлювати і аналізувати події, які відбувались. В цей період закладається в І.Багряного перше усвідомлення політичної самоідентифікації.

Навчання І. Багрянний розпочав у церковно-парафіяльній школі, пізніше продовжив його у міській Краснопільській школі та у Києві. Саме в Києві розцвітає політичний геній митця. Маючи трохи більше 20-и років, він не лише став комсомольцем, але й наважився у певний момент вийти з комсомолу. В радянський час це було рівноцінним самогубству. Однак молода радянська влада не мала в той період сил і часу звертати увагу на таку крамолу. Вона зробила це трохи згодом.

Взагалі, причини виходу з комсомолу глибинні. В романі «Сад Гетсиманський», який є, без сумніву, автобіографічним, автор так висловлює свою життєву позицію: «Коли мій рід... боровся за революцію, проливаючи кров, він інакше мислив законність і пролетарське правосуддя» [6; 174]. Ця цитата вказує нам на прийняття, активну співучасть у революції, ідентифікацію себе як пролетаря. А згодом на зміну цьому приходять розчарування і усвідомлення фальші в реалізації ідеалів революції.

Важливою подією в житті І.Багряного став вступ до літературних угруповань в період навчання у Києві. Спочатку він був членом «Плугу», але знаковим стало опозиційне угруповання МАРС. Тут письменник познайомився із відомими В.Підмогильним, Є.Плужником, Т.Осьмачкою, Г.Косинкою, Б. Антоненком-Давидовичем, Миколою Хвильовим. Постать Хвильового була своєрідним ідеалом для І.Багряного. Вже згадуваний автобіографічний герой роману «Сад Гетсиманський» так згадує про Миколу Хвильового: «Андрій йшов у супроводі посиленого конвою. Думав про методи оборони на наступній «ставці» і раптом... - побачив свого вчителя і натхненника...Це був Микола Хвильовий» [6; 157]. Та й знайомство з іншими МАРСівцями знайшло своє відображення в романі: «От він, [слідчий Гордий] наприклад, називає ім'я Стрільця й витріщається здивовано:

- О! Стрільце! – А тоді ірже задоволено та захоплено б'є кулаком по столу: - Таж він учора признався! У всьому признався!... – Він не знає, що Стрільце – це ж Григорій Косинка і що той Косинка розстріляний ще п'ять років тому». [6; 479]

І. Багрянний починав свою літературну діяльність як поет. Із знакових творів цього періоду варто згадати про поему «Ave Maria». Видана поема у видавництві «САМ» (видавництво вигадане письменником). Допоки цензура зорієнтувалася та вилучила твір з продажу, самвидавівські примірники вже встигли розлетітися. У присвяті до поеми з'являється таке звернення: «Вічним бунтарям і протестантам, всім, хто родився рабом і не хоче бути ним, всім скривдженим, зборканим, і своїй бідній матері крик свого серця присвячує автор».

Емоційно розкута, експресивна, наповнена народним мелосом, «заправлена» їдкою іронією і сарказмом поезія І. Багряного різко дисонансувала з темами і ритмами офіційної поезії. Критики легко відшукували в його поезіях, які друкувалися в журналах, у збірці «До меж заказаних», у поемі «Ave Maria» і «порнографічний натуралізм», і «слинявий сентименталізм», і «містичне самозабуття»... Та молодий поет не злякався подібних інсинуацій офіційної критики. І. Багрянний обрав свою позицію в складних умовах розгортання репресій проти української інтелігенції і не замірявся її змінювати або приховувати. [2; 3]

Іншою помітною поетичною роботою став роман у віршах (єдиний на той час в українській літературі і один з небагатьох на сьогодні) «Скелька». Цей твір спричинив звинувачення у «куркульській ідеології», оскільки розповідав про опір українських селян російським ченцям-загарбникам у XVIII ст. Звинувачення у «куркульстві» потягло за собою наслідки. На цей період – 1932 рік – приходиться початок довгих поневірянь по тюрмах, таборах, судових «апаратах» радянської системи.

Про період 1923-1932 років ми можемо дізнатися не лише з опосередкованих джерел, але й з власних спогадів письменника. Тут у нагоді стане автобіографія під назвою «Біографічні дані». Дослідник Олександр Шугай твердить, що цю автобіографію І.Багрянний пише на «вимогу американських окупаційних органів» [25; 40]. Тобто, текст написаний через наполегливе прохання, так чи інакше містить інформацію дещо необ'єктивну. Хай там як, але ми можемо дізнатися про життя і політичні вподобання того періоду таку інформацію:

На початку 20-х років І. Багрянний входив до молодіжної політичної організації, близької до боротьбистів. У 1923-1925 роках, за його ж твердженням, І.Багрянний приєднався до «робітничої опозиції», хоча, позаяк ця організація вже кілька років не існувала, це, вочевидь, була троцькістська спілка, ліво-опозиційна «солянка». Стосунки цього угруповання з російськими загальносоюзними опозиційними рухами були далеко не з найкращих. Тому на момент арешту письменник мав вже довгий «антирадянський шлейф». [25; 43]

За свою антирадянську творчість і куркульські погляди І.Багрянний отримав роки заслання на Далекому Сході. Його скініння в засланні приваблювало мало, а тому письменник намагався із заслання втекти. Так він познайомився із життям українців на «Зеленому Кліні». Тут він зустрів свою першу дружину Антоніну Зосимову, з якою у них народилося двоє спільних дітей. Подальша доля цього шлюбу була не з найкращих. В еміграцію І.Багрянний поїхав один, з дружиною їх шляхи розійшлися, з дітьми він через «залізний занавіс» не мав змоги спілкуватися. Можливо, саме тому родинний зв'язок із сином було втрачено, а в душі сина залишилася гірка дитяча образа на батька, що покинув. Значно пізніше, коли ім'я І. Багряного повернулося в українську літературу, син письменника виступав із протестом проти вшанування пам'яті батька-письменника, надмірної зацікавленості його творчістю.

Після Сибіру Іван Багрянний повернувся на Україну, але прожив тут лише до 1938 року, а далі знову був заарештований і звинувачений у шпигунстві, участі в антирадянській терористичній організації та політичній агітації. Слідство тривало два роки і ця правдива

історія лягла в основу роману «Сад Гетсиманський». На відміну від свого героя, І. Багрянному вдалося вислизнути з-під радянської «системи» і вийти на свободу.

Ледве оговтавшись від перебування в казематах радянського НКВД, Іван Багряний береться до боротьби за свої ідеали. Німеччина вдерлася на територію Радянського Союзу, а Україна в мутній воді сподівалася вловити довгоочікувану рибку свободи. Про це у повісті «Огненне коло» сказано так: «Поки вони [солдати дивізії Галичина] – тисячі їх – вишколюються, оволодівають наймодернішою технікою, беручи її з рук ворога, тим часом в жорстокому ході війни, в останньому корчі напруження всіх сил обидва вороги впадуть знесилені і вичерпані, вчепившись один одному в горлянку... І ось тут тоді вийдуть вони – юні, свіжі, сталеві загартовані і дисципліновані, і розгорнуться на всю силу – дивізія розгорнеться в корпуси, корпуси в армії... Вони пройдуть по землі тріумфальним маршем. Вони докінчать справу: і слід заскородять по обох ворогах і принесуть на вістрі меча свободу своєму народові та й поставлять той меч на сторожі тієї свободи, на віки вічні» [7; 12]

Іван Багряний вочевидь перебував у тісному зв'язку із групами націонал-мельниківців, дописував у газети місцевої колаборантської адміністрації. На цей період припадає момент, коли письменнику знадобилася його офіційна професія. Є інформація, що І. Багряний займався ілюструванням видання «Голос Охтирщини». Крім ілюстрації, автор був активним дописувачем цього видання. Його матеріали зазвичай викривали радянські порядки, а особливо сталінські репресії. Водночас, дописи автора не обходяться без «плювків» убік союзників.

Німецьким військам довелося відступати із рідної письменнику Охтирки 1943 року. Радянська армія мобілізувала населення та збрала молодь для відправки на фронт. Дорогою ешелон розбомбили, а І. Багряний повернувся пішки додому. За це він був заарештований за статтею «Дезертирство». Але письменнику вкотре вдалося втекти. Автор не бачить перспективи життя в тоталітарному радянському просторі і «відступає» на захід. Поступово через Київ письменник переїздить до Галичини, потім до Львова, Самбора, Стрия. Тут І. Багряний зблизився з ОУН, працював у референтурі бандерівської пропаганди, розробляв текстові повідомлення та малюнки для агіток ОУН.

Із життям на Галичині пов'язаний цікавий факт біографії І.Багряного. Переховуючись від Гестапо, письменник пише і в 1944 році видає у Львові свій знаменитий роман «Тигролови». Але, коли довелося відступати далі на захід під тиском радянських військ, І. Багряний втратив рукопис роману і фактично вдруге написав його, відновлюючи рукописний текст. Як кожний автор, І.Багряний дещо переробив, дещо змінив у повторно написаному романі. Це й породило плітку про те, що роман переробила, вдосконалила його

нова дружина – Галина Тригуб, хоча насправді, письменник познайомився з нею пізніше, ніж написав твір, і, хоча відмінності у текстах є, але вони не настільки суттєві, щоб говорити, що новий варіант має іншого автора.

З відступу з Галичини починається довга низка поневірянь Європою. Спочатку І. Багрянний разом із військами ОУН-УПА опинився в Словаччині, потім переїхав до Угорщини, пізніше до Хорватії, а зрештою до Австрії. Вся історія поневірянь лягла в основу роману «Люба», який був присвячений реальній особі, але так і не дійшов до наших днів. Роман знищив сам автор і дав цьому таке пояснення: «Я розсердився на героїв роману...колишніх моїх друзів». [26; 167]

Якщо вже говорити про «колишніх друзів», то варто сказати, що І. Багрянний відчував себе чужорідним не тільки у радянській системі, але й мав розбіжності у поглядах з оунівцями. І справа тут не лише у тому, що письменник не підтримував жодної субординації, тут розбіжність значно глибша. Думку автора можна почути з уст героя повісті «Огненне коло» Романа: «Була у мене хатка в душі. Така гарна-гарна хатка! І от вона розвалилася... Хатка, що мені її збудували змалку різні вишивані «дядьки»... Знаєш, хатка з «козаченьків», з «воріженьків», з шароварів, широких як Чорне море, з «гаківниць», «оселедців»... «Воріженьки» такі були милі й безбидні, а війни, власне, ніякої й не було, був тільки «герць», така парада, гулянка... «Козаченьки» йшли на «герць погуляти» з «воріженьками». А тим часом... Бач! Господи, яке далеке оце все від того, чим нас напихали змалку різні вишивані дядьки та панії! Тим часом діють не цукеркові «воріженьки» й не цукеркових «козаченьків» тут треба. Іншого тут треба! Бо не «воріженьки» діють проти нас, а математика! Еге ж! А математики нас якраз і не вчили! Замість того, щоб вчити нас модерним наукам, отієї «математики», як треба перемагати ворога, ми чортій-відколи співали про симпатичних «воріженьків», що самі щезнуть, «як роса на сонці»... Ой, Боже, Боже! Жди! Один «дядько» навіть дописався до того, що хлопіві наука шкодить, що хлопіві не треба науки, а мусить він свині пасти, згідно національної традиції нашої...». [7; 76-77] Як бачимо з цієї цитати, устами літературного героя І. Багрянний досить різко критикував систему «національної свідомості» ОУН і порвав з оунівцями стосунки після того, як нелегально перебрався до Німеччини.

У Німеччині письменник нарешті «пускає коріння». Він проживає спочатку в Аугсбурзі, а потім у Новому Ульмі і знайомиться з літераторами-емігрантами, які заснували МУР. Метою Мистецького українського руху було заснування в умовах еміграції «великої» української літератури в концепції європейської та світової культури. Окрім Івана Багряного, до МУРу ввійшли Юрій Косач, Віктор Петров, Юрій Шевельов, Василь Барка, Тодось Осьмачка, Євген Маланюк. Це далеко неповний список, але й цих імен досить, щоб

зрозуміти, наскільки цікавими, змістовними були видання МУРу, що час від часу здійснювалися. Проте, кожен із митців мав, крім таланту, неабиякі амбіції, тому 1948 року після низки суперечок МУР розпався.

Приблизно на цей період, а точніше 1946 рік припадає видання І. Багряним політичного памфлету «Чому я не хочу вертатися в ССРСР?». Власне, Лондонське видання 1946 року мало назву «Чому я не хочу вертати на «родіну». Памфлет став відповіддю на спробу репатріації. Радянська влада активно повертала своїх громадян, які через різні причини за період війни опинилися в Європі. Але повертали їх додому з єдиною метою: посадити до в'язниці чи концтабору за співпрацю з ворогом. Саме так розцінювалися примусове вивезення на роботу, втеча від бомбардувань тощо. До речі, активну участь в організації репатріації брав письменник – Павло Загребельний. І. Багрянний, у свою чергу, «лив воду на інший млин»: активно допомагав виготовити, нерідко й підробити, папери, що люди народилися на території Західної України під польською, чеською, угорською юрисдикцією і не підлягають поверненню на територію України. Памфлет на Заході мав ефект бомби, що розірвалася, і спонукав європейців під іншим кутом дивитися на репатріацію радянських громадян.

Щоб завершити розмову про політичні переконання І. Багряного додамо, що він став одним із організаторів, а пізніше – очільником лівоцентристської партії «Українська демократично-республіканська партія», яка стояла в опозиції до комуністичних чи будь-яких інших тоталітарних систем. І. Багрянний став противником як комуністів, так і націоналістів... Існує легенда, що письменник носив у лацкані піджака захисну ампулу з ціаністим калієм, щоб не датися живцем до рук комуністів. А от націоналісти вважали його більшовицьким політиком і намагалися перешкодити його діяльності перш за все як політика, але і як письменника також.

Перебуваючи в еміграції, І. Багрянний продовжує активно писати. Пише багато прози, поезії, дитячих творів. Таке його активне життя сприяло тому, що він був висунутий кандидатом на здобуття Нобелівської премії у галузі літератури. Але письменник цього ж 1963 року помер, тому результат цієї спроби залишився невідомим.

Підсумовуючи наш невеликий біографічний екскурс, ми хочемо зробити ряд зауважень.

І. Багрянний прожив нелегке життя. Найтяжчі та найважливіші його моменти письменник як у дзеркалі відобразив у літературних творах. Саме тому твори цікаві і наповненні життєвою правдою.

У літературній спадщині ми знаходимо не лише біографічні факти, але й відбиток думок, політичних поглядів, філософії, життєвої «програми», якщо можна так висловитися.

Письменник мав своє чітке уявлення і позицію щодо політичного питання в Україні і, відстоюючи свою правоту, не бажав і не йшов на компроміси, не відступав від своїх поглядів

РОЗДІЛ 2. ВТІЛЕННЯ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Оскільки метою нашої наукової роботи є аналіз втілення біблійних образів у творчості І. Багряного, ми вважаємо за потрібне проаналізувати, як саме втілювалися ці образи в українській літературі, простежити інтертекстуальний зв'язок між текстами письменника і рідної йому літератури. Адже геній І.Багряного не з'явився в «літературній пустелі», він розквіт на тлі багатої літературної спадщини. Водночас ми вважаємо необхідним зупинитися окремо на аналізі творів письменників-емігрантів, що входили до об'єднання МУР, оскільки і досліджуваній нами автор був його активним членом.

Якщо говорити про українську літературу, то варто згадати про те, що основою літератури є писемність, а писемність в нашій історії тісно пов'язана із християнством. Саме тому найдавніші твори, що дійшли до нас у рукописних списках, присвячені популяризації віри і написані на релігійну тематику або ж на основі релігійних текстів.

Один із найдавніших зразків художньої літератури, що дійшов до наших днів – «Слово про Закон і Благодать» Митрополита Іларіона. Твір просякнутий алюзіями, ремінісценціями біблійних текстів і зміст цього твору зводиться до уславлення Благодаті – Нового Завіту. Символом цієї благодаті стає Сара. Вона була вільною жінкою, а не рабинею. Таким чином відчувається думка про те, що, лише долучившись до нової віри, людина стає справді вільною. Цей твір у свій час високо оцінив М. Грушевський, який писав: «...річ – єдина в своєму роді, яка не повторюється більше і залишається вічним набутком скарбниці не тільки нашої, але й світової літератури». [11; 63]

З літератури того періоду не можемо не згадати «Літопис Руський», а точніше початковий літопис – «Повість минулих літ». Це один із зразків чудової філософської праці, заснованої на християнському вченні. Перлиною цього твору по праву можна вважати «Повчання дітям» Володимира Мономаха. У творі перед нами постає автор – філософ - гуманіст, який аналізує життєві постулати з позиції християнської доктрини.

Чудовим прикладом житійної літератури став Києво-Печерський патерик. Збірка агіографічних оповідань вплинула на становлення духовної поезії і активно перевидавалася аж до XIX ст.

Українська давня література носить християнський характер, оскільки виросла в колиці релігії. Ця література переповнена інтерпретацією біблійних образів, тем, сюжетів.

Йдучи в хронологічній послідовності, мусимо сказати декілька слів про епоху Відродження, що вплинула на подальший розвиток української літератури. В цей період активно розвиваються церковні братства, особливо Львівське. Тут творилася поезія польською, латинською, старослов'янською мовою. А оскільки діяльність братств тісно

пов'язана з релігійним життям, то очевидним є той факт, що й основний зміст поезій має християнську складову. Окрасою літератури цього періоду стають імена Лаврентія Зизанії, Юрія Дрогобича, Павла Русина, Севастіяна Кленовича.

У XVI столітті з'являється новий для української літератури жанр – полемічна література. Філософські трактати, послання, вірші цієї тематики інтерпретують, тлумачать, використовують Біблію з метою відстоювання своєї позиції щодо віросповідання. Найяскравішою постаттю серед письменників-полемістів І.Франко справедливо називає І.Вишенського. І.Франко вважає І. Вишенського «непідкупною совістю українського народу, котрої голос не підкрашений і різкий... інколи бував занадто строгий, але все щирий і в основі правдивий». [12; 168]

XVII століття розвивається в атмосфері релігійної поезії. Найкраще в цей період представлені поезії різдвяного і великоднього циклів. Не можемо не згадати тут імен Памви Беринди, Кирила Транквіліон-Ставровецького, Іоанікія Галятовського. Галятовський у своїй поезії часто послуговується біблійним образом Богородиці, роблячи її головною героїнею поезій, своїх філософських тверджень.

Чи не найяскравішою постаттю XVIII століття стає Григорій Савич Сковорода. Вся творчість Сковороди просякнута біблійними образами, бо виростає із Святого Письма. Дослідник Василь Войтович слушно зазначає, що Г.Сковорода «твердо переконаний, що у земному світі всюди невидимо для земних очей присутній Дух, який уособлює Бога. Сковорода саме йому віддає першість, вищість і проводирство». [9; 6] Пізнання, осмислення Біблії є для Г.Сковороди шляхом до самопізнання. А самопізнання, у свою чергу, стає запорукою щастя та душевного миру. Біблію можна назвати наріжним каменем творчості Г. С. Сковороди.

Біблійні ремінісценції, образи, сюжети, цитати у своїх творах широко використовує Т. Г. Шевченко. Згадаймо, що Кобзар вчився грамоти по Псалтирю. Біблія супроводжувала його змалечку. Звичайно, аналізувати все розмаїття поезії, що містить біблійні паралелі ми не маємо на меті у цій роботі, однак, зупинимось на одній із поем Шевченка – «Сон». Поезія містить сміливу критику тогочасної влади. Недавній кріпак має сміливість виступати проти самого царя. Сільський «простачок» говорить із самим Петром І. Звідки ж сміливість до такого вчинку? Пояснення ми знаходимо в епіграфі : «Дух істини, якого світ прийняти не може, бо не знає Його і не бачить Його». Тарас Шевченко розробляє біблійні мотиви у тісному взаємозв'язку із національними, суспільно-політичними проблемами свого часу. Саме з таких позицій він переспівує, «подражає», перекладає глави Біблії, Псалми. Але найбільшу кількість сюжетів Т.Шевченка пов'язує з Біблією образ блудного сина, блукальця, що по довгих роках поневіряння повертається додому. В поемах «Сон»,

«Кавказ», «Саул», «Не нарікаю я на Бога» Кобзар звертається до іншої євангельської притчі – про сіяча (Євангелія від Матвія, від Луки). Метою своєї творчості Т.Шевченко вважає сіяти мудрість, доброту, прощення – так само, як сіяч сіє своє зерно.

Якщо говорити про вплив Біблії на творчість Т.Г. Шевченка, то сучасний обізнаний дослідник скаже, що автор ставився до Першокниги, до самого Бога як до реальної особи, а не як до абстракції, фікції. Він дозволяє собі ображатися, критикувати Бога: «Чи Бог бачить із-за хмари наші сльози й горе?» [24; 46] або «Коли одпочинеш, утомлений Боже, і нам даси жити? [25; 65] «А Бог куняє. Бо се було б диво, щоб чути і бачить, а не покарать»... [25; 92]

Розробку біблійних сюжетів продовжували такі письменники як І.Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська. Бо ж саме І.Франко звертається до теми пророка, вождя, провісника Божої волі. Тут ми простежуємо не просто розкриття, повторення біблійних історій, а переосмислення, ремінісценцію історії Мойсея. Це не просто оповідь про вихід євреїв із рабства, це алюзія, алегорія сучасного І.Франкові суспільного життя. Мусимо зауважити, що поема «Мойсей» не втрачає актуальності і сьогодні.

Такого ж характеру поема «Іван Вишеньський». Це не розповідь про життя оборонця віри, це вдала спроба перевтілитися в нього, проаналізувати думки, вчинки письменника-полеміста з позицій християнської моралі людини XIX століття.

Ольга Кобилянська також використовує біблійні образи та теми у руслі реалій XIX століття. І втілення цього ми бачимо не лише у знаменитій повісті «Земля», де нам заново розказано історію Каїна і Авеля. Варто згадати такі її твори як «Юда», «Під голим небом», «Апостол черні». Та й якщо вже звернутися до знаменитої «Землі», то ми бачимо критичне осмислення, спробу якщо не виправдати, то бодай пояснити причину вчинків Каїна-Сави. Абель-Михайло теж втрачає безгрішність в цій повісті. Це, однак, свідчить не про критику біблійної історії, не про спробу применшити гріх братовбивці, а про те, що сюжет живий, існує в сьогоденні і автор надає йому нового життя.

Леся Українка відома широкому загалу як авторка «Лісової пісні». Усі ще зі шкільних років пам'ятають її Мавку, Русалку, Перелесника – язичницьких героїв, яких так живо описала авторка. А між тим свою першу драматичну поему „Одержима” Леся Українка написала на основі біблійної історії останніх днів земного життя Ісуса Христа. Однак на тлі біблійного сюжету порушені і поетично-філософські проблеми: ненависті до рабського духу, героїзму самопожертви, страху влади перед вільним словом і думкою. В наступних творах цього жанру поетеса зображує картини національного поневолення народу. Поема «Вавілонський полон» описує колоніально-рабське становище народу, який перебуває в полоні у нещадного й сильного ворога. Тут Леся

виводить образ молодого співця Елеазара, який з часом стає голосом свого народу, виразником його душі і виражає впевненість, що душа його рідного народу жива.

Ідея особистої, а відтак і суспільної свободи є центральною і для поеми «Наруїнах». Продовжуючи розвивати тему національного пробудження і визволення народу, Леся Українка включає в неї тему ролі митця, духовного вождя – пророка у цьому процесі.

Сюжет наступної драматичної поеми «В катакомбах» також взято з історії раннього християнства, виникнення нової віри та її поширення в старому світі. Тут поетеса картає угодиство й пасивність громади. [18; 266]

Взагалі, якщо говорити про літературу межі ХІХ – поч. ХХ століття, то ми побачимо не догматичне, а критичне ставлення до Євангелія. І це не дивно, адже межа століть – це час нових шукань, час підбиття підсумків, а надто межа ХІХ століття, коли на світ суне хмара комунізму з його критично-атеїстичним підходом до реальності. Найважливішим є те, що кожен із геніїв цього часу читає, аналізує, критично осмислює, але не відкидає Біблії.

ХХ століття для української літератури було знаковим і нелегким. Варто наголосити на тому, що ми мусимо говорити відтепер про дві гілки цієї літератури: радянську та емігрантську. Радянська реальність вимагала від письменників відкинути християнську мораль, пропускала твори крізь сито цензури, викреслювала будь-які натяки на Біблію, а якщо вже це було неможливим, то, як у випадку з «Кобзарем» Шевченка передруковувала, пишучи слова типу «Бог» чи «Біблія» з маленької літери, намагаючись бодай так нівелювати їх значення. І всеодно ми знаходимо чудові зразки творів, які інтерпретують біблійні сюжети. В. Сулима у монографії «Біблія і українська література» подає зразки творів П.Тичини, Б.-І. Антонича, М. Філянського. [24; 260]

Не менш знаковим в цьому плані стає знаменитий «Собор» О.Гончара. Здавалось би історія про пролетарів другої половини ХХ століття, а ми легко прочитуємо у творі реалізацію в душі «радянського» чиновника основних християнських заповідей: не брешти, не перелюбствуй, шануй батька свого, возлюби ближнього і так далі. І, на противагу йому, юнак, який не проголошує жодних лозунгів, але живе за принципами християнства. А над людьми височіє Собор, як символ Бога, який бачить, приймає і дозволяє всім існувати у своїй величній тіні.

Дослідниця Михайлина Коцюбинська у передмові до багатотомного видання творів М.Стуса відзначає: «Стусів Бог далекий від канонічної церковної атрибутики. Це втілення висоти і потоку Духу, прагнення Небес...Складно переплітаються у нього духовні площини і орієнтири». [24; 355] Реальне відображення цього постулату ми

знаходимо у збірці «Дорога болю», яку можна було б озаглавити епіграфом з творчості самого В. Стуса: «Жити – це тільки вірити».

Якщо ми звернемо увагу на діаспорну літературну гілку, то побачимо дещо інший стан речей. З одного боку, цензура не тяжіла над авторами-емігрантами, а з іншого, творити, видавати свої твори в умовах необхідності дбати про хліб насущний, в умовах байдужості суспільства, адже проблеми, цікаві письменникам, були незрозумілими, екзотичними для оточення, в якому жила діаспора, – надзвичайно складно.

Тим не менш, ми знаходимо увиразнення істин Святого Письма у творчості Є. Маланюка: «Молитва», «Псалми степу», «Євангеліє піль» або у творах Ю.Липи «Молитва», «Молитва за кохану жінку».

Якщо говорити про прозу письменників діаспори, то ми побачимо в ній тісне переплетення біблійних сюжетів і національних питань. Мариненко Ю.В. у своїй праці «Біблійні образи в українській прозі 40-х років ХХ століття» слушно зауважує, що приналежність окремих письменників до кагорти діячів саме української літератури – це, перш за все, їх свідомий вибір. Л. Мосендз до революції вважав себе росіянином. Стихія національного відродження на вернула в лоно української літератури В. Домонтовича. І. Костецький до війни був російськомовним театральним критиком Ігорем Мерзляковим. [2; 4]

Всі вищевказані факти вважаємо за потрібне навести тому, що вони пояснюють архіважливість національної складової у творчості письменників. І саме тому для них стає актуальною пророчо-апостольська тема, адже вона співзвучна із темою національної неволі і боротьби. Герої творів: пророк Єгоханан Л.Мосендза, Йоан І.Костецького, Хома, Петро та Юда В. Демонтовича – представники поневоленого народу, вони є лідерами своєї нації і нерідко змушені боротися з внутрішнім ворогом агресії, неприйняття, байдужості від своїх же співвітчизників.

Л. Мосендз пише свій роман «Останній пророк», в якому розповідає історію життя Єгоханана. Але, водночас, роман наскрізь ідеологічний, насичений ідеєю визвольної боротьби поневоленого народу.

В. Домонтович, навпаки, підходить до сюжету «локальніше». Його твір «Апостоли» можна назвати моралізаторським діалогом. Автор не зупиняється на еволюції героїв, а показує їх вже сформованими особистостями. Вони втілюють собою страждання українських емігрантів і озвучують думки, якими сповнені серця тих, хто втік із своєї землі.

Звичайно, говорити про втілення біблійних мотивів у творчості письменників-емігрантів і не згадати твори І. Багряного було б неможливо. Але оскільки розкриття цієї теми є метою нашої роботи, ми присвятимо творчості І. Багряного окремий розділ і зупинимося на втіленні біблійних мотивів в його творах детальніше в наступній частині нашої роботи.

Підсумовуючи усе, сказане нами вище, хочемо зробити ряд проміжних висновків:

Біблія та Євангеліє супроводжували українську літературу завжди. Вона, власне, народилася із біблійних історій та церковних творів. Автори використовували конкретні образи, послуговувалися сюжетами, догмами і постулатами, висловленими на сторінках Святого Письма.

Українська література поступово еволюціонує. Якщо спочатку ми бачимо використання, переказ, «подражаніє» біблійним текстам, то поступово автори починають змінювати догматичний підхід до Книги. Вони ставляться до текстів критично «осучаснюють» героїв та умови, залишаючи незмінним найважливіше – християнську мораль, яка проноситься крізь історію як благодатний вогонь і дарує людям віру та силу долати різні перешкоди на своєму шляху.

РОЗДІЛ 3. БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ У ТВОРЧОСТІ І. БАГРЯНОГО

3.1 Біблійні мотиви в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський»

Історія світової літератури налічує вже не одну сотню років. Різні автори в різні епохи піднімали і висвітлювали різні теми. За такий тривалий період часу висвітлено вже, здавалося б, усі сторони людського існування. Науковці твердять, що історія рухається спірально: повторюється, але щоразу на якісно вищому щаблі. Саме тому у літературознавстві ХХІ століття поширився інтерес до аналізу творів саме з позиції ремінісценції, інтертекстуальності. Нас зацікавила спроба відшукати мотиви Святого Письма в тексті, який тематично пов'язаний з ним бути не може. Адже «Сад Гетсиманський» розповідає про поневірвання головного героя в коридорах «Системи», яка відкидала Бога і самою своєю діяльністю заперечувала наявність християнської моралі і душі у працівників апарату НКВС.

Тема роману: змалювання радянської репресивної системи, облудного більшовицького правосуддя, яке панує в країні «пролетарської диктатури»; зрадництво, яке є важливою лінією роману, автор звертається до Біблії, до найвідомішої історії зради, влучно переплітаючи її з основною канвою сюжету.

Головна ідея роману набуває екзистенціального змісту і полягає у вічній трагедії людства в пошуках справжнього прогресу, у його випробуваннях і тернистих шляхах до демократії і гармонії, котрі символізуються такими постатями, як Мученик — Юда — Кат. Такі відвічні ідеали людства, як свобода, демократія, справедливість, гуманізм, зазнали девальвації, хоча революція оголосила їх святинями, несла на своїх прапорах. [32]

Жанрова специфіка роману. За сюжетно-композиційною організацією «Сад Гетсиманський» є романом відцентровим, тобто центрогеройним, у якому всі події обертаються навколо головного персонажа Андрія Чумака. Одак з кожною сторінкою широко розгортаються картини суспільно-політичного буття російської імперії, зокрема радянської в'язниці, через призму якої і висвітлюється тоталітарний режим. Через це роман Багряного можна назвати «панорамним», бо ним широко й глибоко охоплено життя, суперечності доби, етичний і духовний світ людини, змагання правди з кривдою. [32]

Мотиви. В «Саді Гетсиманському» використано фольклорний мотив — зустріч братів Чумаків удома перед смертю батька, щоб почути його заповіти. Водночас автор застосовує також прийом детективного роману — відгадування того, хто ж зрадив братів. У тканині твору Багряного важливу функцію відіграють описи, зокрема, тюремного побуту, допитів, катувань слідчими в'язнів, змалювання різного типу камер, карцерів. [32]

І.Багряний однією лише назвою позиціонує зв'язок Біблії і свого роману. Цілком прозоро, що роман «Сад Гетсиманський» має бути пов'язаний з історією зради Юдою Ісуса Христа. Зокрема З. Савченко вважає, що «зрадництво – головна лінія в романі, де автор безпосередньо звертається до Біблії, використовує її легенди, вплітаючи їх у тканину твору». [21; 57]

В процесі підготовки до написання цієї роботи, обравши тему, ми спробували перечитати добре знайомий роман з позиції християнина. Адже для християнської моралі видається доволі сміливим порівнювати себе з Ісусом і вимірювати свої страждання чашею страждань Сина Божого. До того ж, зацікавило нас питання, наскільки віруючим є головний герой роману, тобто, наскільки віруючим є сам автор, адже загальновідомим є те, що герой Андрій Чумак – автобіографічний. Справді, ніде в тексті ми не знайдемо згадки про те, що Андрій Чумак починає свій ранок з молитви, що було б звичним для християнина, чи бодай помолиться перед допитом чи дякує Богу за те, що дав йому пережити катування. Це теж було б очікуваним від людини, яка всією душею вірить у Господа. І ось уривок з тексту, який особливо привернув нашу увагу в цьому аспекті: «Отче...Я невіруючий. Але...розкажіть мені ще, розкажіть мені про сад Гетсиманський» [6; 223]

Ще одним фактом, який заставляє замислюватися над християнством І.Багряного, стає те, що зрадником у його романі стає священник. Отець Яков читає в експозиції роману уривок із Біблії саме про Сад Гетсиманський, а сам, урвавши читання на середині, виходить, щоб довершити справу Юди. Чому саме священникові випала функція зрадника за задумом автора? Напевно тому, що ніхто б і ніколи не міг подумати, що він здатний на таке. Так само, як від одного з Учнів ніхто не чекав, що він зрадить Вчителя, який годував, захищав, навчав його. Момент неочікуваності, абсурдності стає ключовим в історії зради як в Євангелії, так і в романі «Сад Гетсиманський».

Чому герой, який не має непохитної віри, так цікавиться Біблійним уривком про сумніви Христа?

Біблія досить мало розповідає нам про події в Гетсиманському саду: «І приходять вони до місцевости, на ім'я Гефсиманія, і каже Він учням Своїм: Посидьте ви тут, поки Я помолюся. І, взявши з Собою Петра і Якова та Івана, Він зачав сумувати й тужити... І сказав Він до них: Обгорнена сумом смертельним душа Моя! Залишіться тут і пильуйте! І Він відійшов трохи далі, припав до землі, та й благав, щоб, як можна, минула Його ця година. І благав Він: Авва-Отче, Тобі все можливе: пронеси мимо Мене цю чашу!... А проте, не чого хочу Я, але чого Ти... І вернувся, і знайшов їх, що спали, та й каже Петрові: Симоне, спиш ти? Однієї години не зміг попильнувати? Пильуйте й моліться, щоб не впасти в спокусу, бадьорий бо дух, але немічне тіло! І знову пішов і молився, те саме промовивши слово. А

вернувшись, ізнову знайшов їх, що спали, бо зважніли їм очі були. І не знали вони, що Йому відказати... І вернувсь Він утретє, та й каже до них: Ви ще далі спите й спочиваєте? Скінчено, надійшла та година: у руки грішникам ось видається Син Людський!... Уставайте, ходім, ось наблизивсь Мій зрадник...». [19]

Пророк не бере на себе сміливості розповідати, про що думав Ісус, коли побачив зрадника Юду на чолі солдатів, про що він мислив, коли проходив шлях на Голгофу, коли його розпинали? Але ми можемо судити, про що думає герой Андрій Чумак під час своїх тортур: для чого, для кого він терпить ці муки? Якщо люди, яких він найбільше у світі любив і цінував зрадили його, то чому він не має права зрадити їх? Чому він не може збрехати, відректися від своїх ідеалів і тим самим позбавити себе тортур і помститися кривдникам-зрадникам?

Ось де корінь подібності між Євангелієм і романом «Сад Гетсиманський»: відректися від ідеалів, від того, у що ти віриш, і цією ціною купити собі позбавлення від страждань. Андрій Чумак не вважає себе віруючим. Просячи священника Петровського ще раз розказати епізод у саду, він намагається почерпнути в ньому сили не зламатися, знаючи, що чекає, намагається знайти те, що дало змогу Ісусу пройти свій шлях до кінця і не зрадити те, у що вірив.

Якого ж характеру віру, якщо це не християнство, має головний герой роману? Ми, розповідаючи про біографію І. Багряного у відповідному розділі, вже торкалися теми того, що Андрій Чумак усвідомлює себе пролетарем - комуністом. Але у нього є своє бачення того, якою людиною такого штибу має бути. Після того, як Андрій «завербував» слідчого Донцявін «втратив спокій і почувався мерзько-премерзько. Андрій не міг собі вибачити, що так поквапився...Може, Донець не вартий був стількох дум, може, він звичайний служака, але Андрієва душа повставала проти такого способу розправи з людиною...Ці шарпання не покидали Андрія. Серце його було прип'яте до Донцевої постаті та до свого вчинку, заглушаючи все інше». [6; 452] Головний герой відчуває, що жорстокий і підлий Донець не вартий того, щоб стільки думати про свій вчинок і відчувати докори совісті. Але внутрішнє почуття правди, якщо можна так сказати, його християнське начало, постало проти такої розправи з кривдником. Тобто, порядна людина, пролетар, в його понятті має бути чесним, гідним, не опускається до рівня наклепу, не шукати легких, але кривих шляхів.

Історія вчить довіряти не словам, а вчинкам. Чи таким уже невіруючим є Андрій Чумак? В його голові зринають згадки про рідних братів і згадки ці нерозривно пов'язані з образами зі Святого Письма. Найперше місяць, що його герой бачить за вікном у першу ж ніч арешту ще в рідному місті: «Вічна легенда про двох братів, вирізьблена на далекому місяці, бентежить душу, як і завжди, як і давно-давно колись в дні золотого дитинства, своєю

трагедією, своєю таємничістю нерозгаданою – таємничістю неоправданої кричущої зради. «Навіщо?! Навіщо ж брат підняв брата на вила?!» – так завжди кричало серце дитяче, стискаючись в темряві нерухомої ночі, коли та емблема, розшифрована раз бабусею, висіла у вікні над вельветами сонного світу, прип'ята до чорної емалі неба, і сліпила зір. І тепер теж». [6;17] Головний герой згадує, що його з дитинства мучило це питання зради. Легенду він почув колись давно від своєї бабусі і щоразу, коли бачив місяць – цю емблему зради одразу згадував легенду про братовбивство і замислювався над тим, для чого Каїн так вчинив. От і в тюрмі Андрій ніби абстрагується від обставин і, дивлячись на місяць, думає про це одвічне питання. Хоча, насправді, підозрює в зраді одного з братів. Можливо ще на підсвідомому рівні.

Оцю, нав'язану місяцем думку про можливість зради, Андрій проганяє іншим спогадом і теж із християнським підтекстом: «Чотири брати, побравшись міцно за руки, стоять нерухомо й дивляться на ворухливі язички свічок над Ісусом. Їхні серця б'ються схвильовано й єдиним ритмом. Вони стоять, мов заворожені, бо ще перебувають під чаром іншої ночі, минулої ночі, коли вони разом з батьком приходили до «Плащаниці», до ось цього гробу прикладатися. Насправді, побравшись за руки і спотикаючись на пішоходах, під мерехтливими зорями вони прибігли опівночі до гробу, дивилися на тяжкі рани прибитих рук і ніг, і, глибоко зворушені виглядом змученої і покладеної в гріб людини, мерехтіли сльозами на неї й один на одного, і стиналися дитячими серцями... Вони були вірними, вони були дружними». [6; 19] Він згадує про те, як маленькі Чумаки вчотирьох бігли вночі до церкви. Згадує, як палахкотіли біля лику Ісуса свічки. Маленькому Андрію здавалося, що навіть дитячі серця б'ються в унісон. Згадується йому ніч Страсної п'ятниці, коли батько приводив синів до Плащаниці. Цікаві до всього дітлахи прибігли вночі до церкви дивитися на рани Христові і настільки сильно співпереживали Ісусу, що плакали над його понівеченим тілом. Цей спогад дає нам розуміння того, що змалечку душа Андрія Чумака попри показний атеїзм сповнена справжньої віри, сповнена Богом. Крім того, цей спогад підкріплює Андрія у протилежній до попередньої думки: вони мислять однаково, вони виховані однаково: не може один із братів його зрадити, бо сам Андрій так ніколи би не вчинив.

Коли ми говоримо про рід Чумаків, про братів Андрія, не можемо не згадати і клятвовідступництва, відречення Апостолів від Ісуса перед лицем небезпеки. Син Божий знає, що так буде. Він сам передрікає це Петрові: «заким півень прокричить двічі, ти тричі відречешся від мене». [19] Андрій знає, відчуває, що брати можуть вчинити так само. Він довго лише посміхається на їх запитання про те, звідки він, і, лише отримавши пряме запитання, чесно зізнається, що втік із каторги. «І сиділи три брати – земля під ними горіла,

для них це справді стан аварійний...Микола став і вийшов...Довго його не було. А як вернувся – почав збиратися в дорогу. Два інших теж...Збиралися від'їжджати». [6; 13] І Багрянний вдало наводить інтригу. Він оповідає, що брати сиділи наче на голках, що мовчали і не знали про що сказати. Що брат Микола кудись виходив і його довго не було. А по поверненні він хутко став збиратися в дорогу. Та й інші брати, наслідуючи його почали збиратися. Такий художній прийом дає читачу право підозрювати Миколу у зраді, сумніватися в чесності братів і в чистоті їх помислів та братської любові.

Щоправда, на відміну від апостолів брати з честю пройшли цей іспит на вірність. «Випили. Спершу Микола з Андрієм удвох. Потім випили вчотирьох і знову всі посідали до столу. Микола довго дивився усторч на Андрія мовчки...Потім обняв його й поцілував».[6; 14] Цей поцілунок, цей щирий вираз братньої любові, який так вривався в пам'ять Андрія Чумака, змушує його з новою силою сумніватися, коли отець Петровський розказує про Гетсиманію. Надто вже прозорою є паралель із поцілунком Юди у фантазії головного героя. Хоча, як ми і герой дізнаємося у фіналі твору, жодний із братів не зрадив Андрія, дорого заплативши за цю вірність.

У такому аспекті обід, за яким сидить родина Чумаків розкривається перед нами як Тайна вечеря, остання, коли всі Апостоли були разом з Ісусом, мали змогу вільно поспілкуватися з ним.

Перша зустріч із слідчим Сафигіним нагадує зустріч Ісуса із Понтієм Пілатом. Адже Сафигін під час цієї зустрічі зовсім не агресивний, намагається бути максимально людським, навіть, видається, хоче допомогти, чим може, Андрію. Точно так Пілат умовляє Ісуса не говорити зайвого, сказати, що помилився, визнати свою провину і відбутися найменшим покаранням. «Упертий ви...Але саме про це я й хочу вас попередити...Я знаю, що ви одіозна фігура в цьому місті. Я не знаю всіх подробиць про вас. Але знаю, що про вас ходить багато фантастичного, дикого, неймовірного. Я не знаю, за що вас заарештували і в чому вас обвинувачують. Але, кажу вам щиро, це мене не цікавить. Ті, кого це цікавить, будуть з вами говорити. Я ж знаю славу про вашого батька, про ваш рід...І от, знаючи ту славу, саме тому й покликав вас сюди. А, покликавши, вважаю своїм святим обов'язком попередити вас перед тим, як відправити, куди вас «кличуть»...Отже, хочу попередити вас, що від вас залежатиме – загинути по-дурному, ні за цапову душу, чи видряпатися й повернутися до життя. Ви зрозуміли? А для цього ви повинні...

- «Признатися в усьому щиро»... - продовжив Андрій .- «Покаятися чистосердечно»... «Довести свою вірність»... «Заслужити прощення»... І нарешті «Видати всіх»... [6; 30] Сафигін намагається «умити руки». Він підкреслює, що не знає, за що арештували Андрія Чумака, не знає подробиць його життя. Хоча цілком зрозумілим є

те, що в органах НКВС все про всіх відомо. Сафигін намагається піддобритись до героя, переконати у своїй лояльності до заарештованого, посилаючись на знайомство з батьком, обізнаністю з подробицями родинного життя. І саме цим слідчий вмотивовує свою пораду думати перед тим, як щось сказати. Бо від промовлених слів залежатиме чи загине герой чи залишиться в живих. Насправді вибір ще мізерніший: герой загине, питання в тому чи швидкою смертю від страти чи довгою і болючою від тортур. І шлях до такого «визволення» від болю Андрій Чумак добре знає сам: треба всіх видати, з усім погодитися, в усьому покаятися. Хоч насправді ці слова означають: оббрехати себе, зрадити і оббрехати всіх, чия постать зацікавила НКВС і здатися на милість безжальної системи. Цей діалог дуже нагадує розмову між Пилатом та Ісусом, яка могла б відбутися через дві тисячі років.

Поведінка Андрія Чумака теж багато в чому нагадує поведінку Христа. Ісус, потрапивши до рук влади, залишається спокійним, здається по-дитячому наївним. І, лише читаючи далі, ми розуміємо, що у спокої Ісуса криється безмежна віра в Отця і Його волю. Герой І. Багряного спокійний з іншої причини: він все це вже бачив, як він думає. Знайомий з процедурою засудження в ГПУ він вважає, що нічого нового, неочікуваного, а отже страшного, бо ж лякає завжди невідомість, з ним вже не станеться. А коли потрапляє у камеру-одиначку, де вже побував, в якій майже рік страждав від цілковитої самотності, а знайшов там 30 чоловік, Чумак не до кінця усвідомлює, що робиться. Його мозок відмовляється повірити в те, що він став героєм у театрі абсурду, і тому переключається на питання зради, причини і особистості зрадника, абстрагуючись від реальності. Навіть ідучи на перший допит, Андрій Чумак спокійний, як Ісус. І лише опісля він починає розуміти, що насправді сталося і куди він потрапив, чим така страшна ця «фабрика-кухня». Думки про зрадника нікуди не зникають, але перестають бути центральними. Центральним стає біль, страждання і постійне питання, а чи воно того варте.

Герой роману «Сад Гетсиманський» проводить майже два роки під слідством. За цей час він змінює умови існування декілька разів від карцера до подвійної камери, в яку збито двісті чоловік. Тобто, перед нами епізодично проходять сотні облич. У тюремно-табірній прозі, як слушно зауважує Надія Колошук, галерея персонажів другого плану – «е обов'язковий компонент сюжетно-образної системи: поруч із головним героєм і навіть часом яскравіше, ніж він, показані численні його товариші по нещастю – з одного боку, та ті, котрі їм протистоять, представляючи Систему(слідчі, наглядачі, адміністрація тощо), - з другого». [15;28] Але «зупиняє камеру», якщо можна використати цей кінематографічний термін при аналізі роману, І. Багрянний лише на декількох обличчях: священник Петровський, професор Гепнер, Карапетян, Приходько, Охріменко, Давид, Руденко, Микола, Штурман, Санько, Галя, Катерина. Можна було б назвати ще багато імен, але про

інших автор говорить побіжно, а от на постаті цих в'язнів зупиняється детально, вони відіграють у його камерному існуванні важливу роль. Випадково чи свідомо, але оцих головних серед другорядних постатей дванадцять, як апостолів.

Цікавим для нас видається і склад та вік цих дванадцяти. Ким були апостоли? Серед цих дванадцятьох чоловіків були рибалки, податківець і революціонер. Тобто, тут були прості люди, а були люди освічені, «статусні», як ми сьогодні сказали б. Так само серед тих дванадцятьох, про кого розповідає нам І. Багрянний в романі «Сад Гетсиманський», є прості люди, а є освічені інженер, професор, штурман і т. д. Щоправда, представників інтелектуальної інтелігенції в час, описуваних автором по тюрмах було замкнено більше, ніж темного простолюду. Євангелія відзначають постійні падіння, боротьбу і сумніви цих дванадцяти послідовників Ісуса Христа.

Особливе зацікавлення в нас викликало втілення Іоанна Богослова – улюбленого і наймолодшого з Христових учнів. Цікавим воно є тим, що ми бачимо це втілення в двох різних людях. Першим «учнем-Іоаном» стає Давид: «Нарешті Давид зітхнув, подивився в Андрієві очі з глибокою довірою й з признанням його авторитету й ледве чутно прошепотів:

- Що мені робити?!

...

- Давиде! В цій ситуації може бути два виходи: вмерти раз або вмерти двічі. Вмерти раз – це бути роздавленим фізично, але лишитись і не вмерти морально, зберегти свою честь, свою душу, своє горде право бути любленим...Вмерти двічі – це вмерти безповоротно морально, ставши підлим трусом і нікчемою і до того ж вмерти й фізично, але як! Можливість вижити в таборах – це байка. До того ж...вижити морально – мертвому!...Ви пам'ятаєте легенду про Юду, Давиде?! І ви пам'ятаєте легенду про осику?». [6; 238]

Ця бесіда, це научення дає сили Давиду – Іоану вижити, справитися із своєю слабкістю, пройти крізь тортури. Адже ніхто не очікував від цього молоденького худенького хлопчика сили вистояти і не «розколотися» там, де ламалася воля сильніших, старших, досвідченіших чоловіків.

Іншим втіленням Іоанна стає Санько. Темний, грубий, забитий крадій, асоціальний елемент, як ми сказали би сьогодні, раптом стає вірним джурою Андрія Чумака. І головний герой роману прикипає до нього серцем, подібно до того, як Христос полюбив Івана: наймолодший і найулюбленіший каже про нього Біблія. [6; 450]

Андрій сам із задоволенням проводить час із Саньком. Він читає для свого джури лекції і поступово розкриває глибину дикунської душі, дивується тому, як тонко вміє мріяти і відчувати ця людина. Як Санько хоче стати порядним, розумним, вченим. І справа тут не

тільки в багатстві і владі, про які, слушно, мріє хлопець, який нічого ніколи не мав. Справа тут у моральній вищості людей, які оточують Санька в камері, над тими, кого він бачить у кабінетах і по іншу сторону стола. «Андрій захопився лекціями з Саньком. ..І чим більше заглядав у душу цьому дикунові, тим більше дивувався...Санько до болю, до крику хоче бути порядною й розумною, вченою людиною». [6; 450]

Крім ремінісценцій сюжету, ми бачимо нове життя певних образів - символів. Для прикладу можемо взяти осика. Про неї згадується і в розмові з Давидом, і листочок, що раптово залітає крізь залізний щит на вікні, теж осиковий. Цей листок – нагадування головному герою про те, чого він тут. Осика – символ зради.

Іншим яскравим образом, що отримав нове прочитання стає «архангел» – вартовий-тюремник. До речі, сам І. Баряний не пояснює, чому саме таку назву мають співробітники НКВД. В. Шаламов пояснював це факт дwoяко. Історично співробітники НКВД стали наступниками чорносотенців Міхаїла Архангела. Не тільки через свої вчинки, а й через схожість номінації – чорносотенці: ходять у чорному (знамениті чорні шкірянки НКВД-истів). Прибравши на себе назву і функції спадкоємців, співробітники Народного комісаріату прибрали і прізвище – архангели, за прізвищем очільника чорносотенців. Народна етимологія, однак, дала цьому інше тлумачення: архангели – бо виписують перепустки прямо в рай до Бога без суду і слідства.

Сама мова роману постійно відсилає нас до Біблії. Біблійні образи утворюють інколи такі стилістичні фігури, як *перифрази*:

- основоположник учення про братерство і любов – Христос;
- провідники богів – апостоли;
- всенощна - допит;
- вертеп контрреволюціонерів – камера;
- глас вопіючого в пустині – скарги в'язнів..

Зустрічаються і *фразеологізми*:

- дезертирувати до Адама – вмерти;
- з'явитися у вигляді прапращура Адама – голим;
- піти на Голгофу – допит;

Авторську інтерпретацію образів ми бачимо ще й при *аналізі епітетів*: новітнє пекло, богохранима установа, богоспасаєма в'язниця. [5; 4]

Підсумовуючи коротко усе сказане, хочемо зауважити, що використання євангельських образів і мотивів здійснюється з метою кристалізувати модель світобачення автора. Біблійні образи в цьому романі використовуються не випадково, принагідно, а є

основою, на якій тримається весь роман. Незважаючи на заявлений атеїзм, І. Багрянний має в душі стержень віри, привитий батьками. Він використовує Біблію повсякчас при написанні роману від цілих сюжетних елементів, вчинків, роздумів, реакції людей до окремих фраз чи словосполучень. Його романі «Сад Гетсиманський» сповнений символічними деталями, які інколи навіть не помічаєш під час ознайомлення з текстом через цікавий сюжет, але які є надзвичайно важливі при осмисленні глибини авторського задуму.

3.2 Втілення християнських мотивів у повісті І. Багряного «Огненне коло»

Повість «Огненне коло» не є одним із найпопулярніших творів, що вийшли з-під пера автора, на відміну від «Саду Гетсиманського», але за своїм задумом, за глибиною психологічної деталі ця повість стоїть в одному ряду з кращими зразками української літератури.

За жанром "Огненне коло" — епічна повість з екстенсивним сюжетом, тобто сюжет у ній становить собою ланцюг подій, які послідовно розгортаються і об'єднані мотивом пошуку, випробувань героїв. Але події в такому жанровому різновиді повісті розвиваються напружено, динамічно, бо освітлюють дійсність й героїв панорамно й глибоко. [31]

Ідея повісті: засудження німецького фашизму і радянського тоталітаризму, захист гуманізму, утвердження відповідальності українців за свій народ.

Головна ідея – «національного порятунку, виходу з того справді зачарованого кола приреченості й самознищення, в якому внаслідок багатовікового бездержавного існування опинився український народ, нація. Автор прагнув розкрити всю трагедію визвольної боротьби, що переросла в громадянське протистояння, засудити тих українських «патріотів», які переслідували власні політичні амбіції, що призвело до братовбивчої війни. [31]

Проблематика – у творі піднімаються проблеми патріотизму й героїзму, війни і миру, честі й достоїнства, добра і зла.

Найперше, мусимо відзначити, що дуже мало авторів бралися до цього часу за розробку сюжетів, пов'язаних із діяльністю УПА. Ті автори, хто все ж брав на себе таку сміливість, «фарбували» описуваний світ рожевою або чорною барвою, тобто або захоплювалися ідеями УПА або зневажали солдатів дивізії «Галичина» і всіляко чорнили пам'ять захисників української незалежності. Чи не вперше спробу психологічного аналізу вчинків героїв, спробу перевтілитися в воїна УПА ми читаємо в І.Багряного. За задумом автора, це заключна частина масштабної героїчної епопеї «Буйний вітер» про українську молодь у роки Другої світової війни. І. Багрянний написав і видав у 1953 р. спочатку останню книгу,

а в 1957 — першу частину трилогії — «Маруся Богуславка». Твору, що сполучив би ці два романи, написано не було. Таку поспішність у роботі над епопеєю автор пояснював непереборним бажанням вказати «українським патріотам» в еміграції на їхні помилки при формуванні дивізії. В основу твору покладена неоднозначна історія української дивізії СС «Галичина». У липні 1944 р. під містом Броди на Львівщині було розбито німецьку армію, на боці якої воювала ця дивізія. Весь трагізм ситуації полягав у тому, що українці воювали по різні сторони барикад, одне проти одного. Багряний хотів показати, «де був український народ, хто в дійсності громив німців жорстоко й немилосердно в тій фазі війни (український народ), чому загинула українська (з українських юнаків сформована) дивізія Галичина». І треба було мати воістину синівську любов до свого народу, а водночас і видатний талант, щоб уже тоді зважитись у художній формі, мужньо й правдиво, однак без відчаю, сказати перед усім світом про те, що сталося, і чого ніхто, крім Багряного, не зумів. [30]

Однак, нас зацікавила не так психологічна сторона питання, як можливість втілення християнського мотиву любові та всепрощення, в тексті, який описує час, в якому навколо вирує апокаліпсис.

Якщо ми будемо говорити про творчу манеру автора, про спосіб втілення християнської моралі в конкретних образах, то варто зазначити, що «реалізму І. Багряного суперечить антиматеріальність його персонажів.» [15; 28] Реалізм І. Багряного граничить із натуралізмом, однак його герої не втрачають важливих духовних цінностей. Подібно до подій в творі, коли змішуються небо і земля, ворог стає другом і навпаки, у стильовій манері цього твору ми бачимо еkleктику символізму, реалізму, екзистенціалізму, експресіонізму.

Літературне функціонування євангельських мотивів в українській літературі характеризується складністю форм і засобів трансформації. Біблійні елементи перестають бути однозначними, легко зрозумілими. Однак у повісті «Огненне коло» лейтмотивом стає образ легкозрозумілий і однозначний – любов.. Любов до ближнього: друга, сусіда, брата. Ця любов до ближнього допомагає головному герою залишатися людиною тоді, коли навколо не залишається людей. Любов є заповіддю Божою, бо Господь у Біблії закликає нас любити одне одного такою ж силою, як Він сам любить людей: «Оце Моя заповідь, щоб любили один одного, як Я полюбив вас». [29]

Продовженням цієї заповіді є епіграф до повісті: «Ніхто більшої любові не мав над ту, як хто власне життя покладе за друзів своїх». Інтертекстуальність виявляється в прямій цитаті і в підпорядкуванні творчого задуму цій цитаті.

Якщо ми говоримо про тло подій, то, йдучи за аналогією до попереднього підрозділу, де ми аналізували роман «Сад Гетсиманський» з точки зору втілення біблійних мотивів, то

і в цій частині роботи слід обрати місце, тобто, де і коли, який саме, за яких умов повторюється Біблійний уривок в повісті «Огненне коло».

На відміну від попереднього тихого саду, який був сповнений сумнівами, тепер події розгортаються занадто бурхливо, страшно, навіюючи думки про апокаліпсис.

Особливо підсилюють це враження зв'язку з одкровенням Іоана коні. Адже в біблійному тексті ми знаходимо опис окремо голів, окремо хвостів, тіл цих тварин у перемішку із вогнем, димом, сіркою... Майже ту саму картину ми знаходимо у Івана Багряного. Опису того, як загинули ці бідолашні тварини І. Багряний приділяє багато уваги. Під час обстрілу артилерія попала під вогонь ворога і, щоб перенести позиції довелося використати конів. Саме в момент перебування на відкритому просторі падає кілька снарядів. Померли люди, загинули коні. І на тлі вогню, крику, плачу автор «зупиняє камеру» на одній із благородних тварин і описує як кінь з перебитим кряжем несамовито намагається бігти, шукати помочі. Він високо піднімає морду, ірже, вирячивши очі, які сповнені жаху, але бігти не може. Ця тварина символізує весь страх, весь відчай людей, їхню загибель. Кожний із солдат відчуває себе таким ось конем, який намагається втекти із цього хаосу і розуміє, що це неможливо. І. Багряний детально це описує: «Особливо трагічно скінчили ті бідолашні коні. Коли батарея потрапила під інтенсивний обстріл і коли, щоб її вихопити з вогню й перенести на інші позиції, користаючись з невеликої павзи, підлетіли їздові на конях, раптом упало відразу кілька тяжких стрілен — і все геть потонуло в урагані вогню... Загинула половина їздових, загинули всі коні, поковеркало дві гармати, розбило скрині з амуніцією... Кінь з їхньої батареї, що йому перебило кряж,— він несамовито іржав і біг на двох передніх ногах, власне, намагався бігти, високо задерши морду з закривавленими ніздрями та очима, повними жаху, й тягнучи перебитий зад; він швидко бив копитами, трусився увесь, як у лихоманці, й іржав комусь навздогін, ніби доганяв своїх товаришів... Ця картина зринула, коли розвіявся дим і пил після вибухів». [7; 37]

Протиставлення одвічних цінностей, братньої любові хаосу війни – ось головна лінія конфлікту цього твору, з таких епізодів, «стоп-кадрів», виростають символи грандіозних масштабів, вони живлять патетику монологів головних героїв. Зовнішніх подій, натомість мало, кількість персонажів, їх стосунки описані мінімалістично, лише настільки, як це потрібно для просування сюжету. Ця повість, без сумніву, перестас бути пригодницькою, філософською, психологічною. Найкращим нам видається визначення «екзистенційна» повість.

Письменники, які звертаються до такої форми вираження власних думок свідомо «заганяють» свого героя в глухий кут. Виходу із запропонованих ситуацій нема (згадаймо В. Винниченка і його драму «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», М. Коцюбинського і його

«Цвіт яблуні»), а герой опиняється перед проблемою вибору: як вчинити по-християнськи, як обрати менше зло, коли добро обрати неможливо і чи допустимим є вибір зла з точки зору християнина.

Таку спробу «екзистенційного» випробування заповіді «Не убий» ми бачимо в епізодах дострілювання поранених у бою. Християнська мораль змушує допомогти ближньому, але водночас закликає не убивати брата свого: «Юнак, що стояв поруч, зняв тремтячими руками свій автомат з шиї й простяг його німцеві, такому ж як сам молодому розгубленому солдатіві:

- На, ти німець, тобі не жаль...Достріль!..Достріль їх усіх! Ти німець, тобі не жаль...На! На!.. Німець відсахнувся, подивився на протягнений автомат...І раптом заплакав. А потім зідхнув і під поглядами всіх присутніх, звертаючись до них, твердо промовив:
- Добре...Я німець...Я покажу приклад. По тих словах вийняв пістоля й швидко вистрілював собі в скроню...
- Боже, цього не можна витримати! Але як же бути? Найлегше було б утекти. Але як утекти? Як же покинути цих нещасних так мучитися?!

Петро, обливаючись потом, запитував себе, чи це справді милосердя: не могли людині допомогти й допускати, щоб вона так тяжко мучилася...Поки тривала боротьба в Петровій душі, вояк, що стояв збоку, перехрестився, тяжко зідхнув і ступнув наперед, пішов поміж вирвами...Низка коротких пострілів – і лемент ущух. Настала тиша...».[7; 114]

Це ж екзистенційне випробування герой проходить ще раз, коли сидить над конаючим Романом. Цього разу сцена повторюється на якісно вищому щаблі: це вже не просто малознайомі воїни-побратими, це друг, можна сказати брат во Христі. І Багряний описує повільну смерть Романа, якому з кожним днем, з кожною годиною ставало все гірше: «А Роман все більше мучився. Все тяжче йому було. Він вже не говорив, як перше, він тільки стогнав, качав головою по обніжку, що вкрився болотом під тією головою, бо буйний піт розмочив землю, перекладав голову з лівої щоки на праву, з правої на ліву... Він не просив Петра словами, бо був уже не здібний говорити, він тільки просив його поглядом, молив його, благав...І Петро мучився не менше за Романа, він кілька разів уже брався за автомат, але опускав його в безсиллі...Не може він цього!Дивно – він солдат і убивав людей, і, мабуть сотнями зі свої гармат, а тут – не може...». [7; 124]

Моторошність останньої сцени підсилюється ще й тим, що Роман, взявши до рук пістоля і зважившись на самогубство просить Петра не відвертатися, бо хоче дивитися йому в очі. Ось де апогей вибору: дивитися, як брат твій здійснює самогубство і поглядом своїм підтримувати його.

Ідея християнського братерства, національної єдності проходить червоно-кривавою лінією крізь увесь твір. Артилерист Петро досить абстрактно уявляє собі ворога, бо не контактує з ним безпосередньо, бо не бачить його очей. А по ту сторону фронту воюють звичайні українці, такі ж самі, як і вони з Романом. Українці проти українців, люди проти людей. Реальність убивства «своїх» чи не вперше приходить у голову Петру, коли вони з Романом відшукали штаб і в хаосі відступу побачили двох полонених дівчат-парашутисток. Власне, спочатку, хлопці почули пісню. Хтось співав чудовими дівочими голосами старовинну українську пісню про нещасне дівоче кохання, про нещасну сирітську дівочу долю. На контрасті із ніжними дівочими голосами постають постаті у чоловічому солдатському вбранні ще й стрижені під машинку. Та й пісню в уста їх автор вкладає не випадково: вони співають про рідну землю. Таким чином І. Багрянний хоче підкреслити, що і в дівчат та сама мета, що й у головних героїв - захистити свою рідну Батьківщину, свою Україну. Цей епізод заставляє задуматися Петра над парадоксальністю цієї війни: дівчата у дівочих строях, вороги, які співають з тобою одні й ті самі пісні, спільна мета, але антагоністичні способи її досягнення.

«А біля погребів сиділо двоє полонених, зовсім не криючись від бомб й тим дивуючи всіх. Вони були без шапок, голови їх були стрижені коротко, на совєцький солдатський кшталт, під машинку, і вони тих голів навіть не втягували в плечі. Вони були в брудній виляній одежі. Сиділи на травичці, простягнувши ноги й похиливши голови та тоненьких шиях, і меланхолійно, тихенько співали... Два дівочих глоси:

Ой ти, земелько,
 Ти моя ненько,
 Приший до себе
 Моє серденько...

Це була популярна старовинна дівоча пісня. Пісня про нещасне дівоче кохання, про нещасну сирітську дівочу долю. Петро зразу й розгубився: що за мана! Два солдати співають по-дівочому!». [7; 60]

Особливо гостро відчувається парадокс цих українських дівчат-солдатів на тлі того, що Роман весь час перечитує лист від своєї коханої, Петро згадує про своє кохання. В його свідомість приходить розуміння того, що з іншого боку воюють ЛЮДИ, УКРАЇНЦІ і він все частіше задумується над тим, а чи правильно він робить, чи правильну сторону обрав, чи вартує свобода держави, про яку вони з Романом мріють, такої ціни?

Цей епізод потребує ще декількох коментарів. Варто звернути увагу, як багато подробиць, художніх деталей розміщує автор на невеликому відрізку тексту. Опис дівочих стрижених голів, одяг. Як слушно зауважує Надія Колошук «варто підкреслити

колористично-візуальну специфіку художнього мислення Багряного: його образна палітра переважно зорова, й ній відчутне живописно-малярське й кінематографічне бачення матеріалу, «розкадроване» й колористичне його втілення засобами художнього слова... Багрянний розгортає сюжет як художник-маляр або режисер, веде як кінозйомку, композицію вибудовує, чергуючи загально-панорамні й близькі портретні кадри «крупним планом», окремі епізоди робить символічними». [15; 35]

Незважаючи на те, що головною темою повісті є війна, бойові дії, але в творі багато жіночих образів, які так чи інакше пов'язані з образом Марії - спасительки, Марії-Матері. Варто згадати тут сон, який постійно бачить головний герой:

«Двір з розбитою білокорою тополею й лапатим кленом, листя якого вкрите пилюкою й «потом»... Хата з забитими віконницями. Під хатою при стіні стоїть стіл, а на столі лежить юна-юна жінка, убита... Вона щойно убита, ще кров не засохла на розбитих скронях і на опуклих оголених грудях, виступає з сосків і стікає помалу-помалу великими масними краплями. До тих грудей прикладене рожеве немовлятко, теж убите, воно обхопило обома рученятами грудину її ніби спить... теж забризкане кров'ю. Обоє як живі, ніби сплять,— смерть була безсила спотворити зовсім божеську красу цієї земної Мадонни й цього дитяти... Люди ходять навшпиньки. Невідомо чого бояться — чи смерти на столі, чи смерти, що десь літає вгорі в опаловому небі... Придивився й раптом упізнав — це ж Ата! І — з малим дитям! Чому з малим дитям?!.» [7; 2]

Петро знову згадує сон і Богоматір після бою. Коли вже минула небезпека бомбардування Петро придивився до місцини, де вони сховалися і зрозумів, що це біля постаменту з Дівою Марією. Таких постаментів на узбіччях українських доріг багато. Власне, Діви Марії на постаменті вже не було, бо її відкинуло вибухом, а сама Пречиста лежала в окопі і її біле алебастрове тіло контрастує із чорною розритою землею. До того ж її тіло закривавлене, бо поруч загинули люди. І це ще більше підсилює ефект справжності і спорідненості цієї картини із сном Петра. Цитуємо: «Літаки, пострілявши з бортової зброї, полетіли далі, а Романові корч схопив горло й він через те прошепотів, а не закричав, хоч з грудей йому виривався крик... Перед ним була «фігура», одна з тих численних фігур, що стоять над шляхами і дорогами, і це вони біля неї були вклякнули, шукаючи захисту. Це була Божа Мати, але на постаменті її не було... Роман тремтячою рукою взяв Петра за плече. Петро повернув голову і теж здригнув: трохи оддалік перед ним на окопі, на чорній, розритій землі лежала горілиць сніжно-біла Божа Мати. З дитям на грудях. Вона була сніжно-біла. Ні, вона була б сніжно-біла, якби не була закривавлена... Вона була закривавлена. Краплі крові червоніли на ній яскраво-яскраво, на грудях, на обличчі, на раменах. [7;53] Наскільки точною і символічною є художня деталь! Солдати, що шукають

прихистку під покровом Матері Божої. І закривавлена Богоматір, як символ зруйнованого захисту для тих, що йдуть по дорогах, не просто подорожні, а ті, що тікають із рідної землі.

І знову цей же образ ми зустрічаємо у фінальній сцені повісті. Петро заліз до щойно підбитого танка і побачив спочатку просто солдатське тіло. Але щось видавалося йому знайомим в обличчі і він зняв з бійця шолом. Це кульмінація особистої трагедії героя – за кермом танку була його кохана Ата. І все в ній було незмінне з юних студентських часів кохання, навіть волосся залишилося не обстриженим на відміну від дівчат, яких бачив наш герой раніше. І як художня деталь – сніжно-біле закривавлене обличчя, точно як в сні, точно як в Матері Божої при дорозі: «Знову перевів погляд на обличчя, покладене на керунок танка. Не здаючи собі справи, що робить, простяг руку й стягнув танкістський шолом з дівочої голови...Ата! З під-шолому розсипалося її буйне волосся, підрізане по колишній студентській моді, - волосся впало на чоло, на вухо, на щоку, заворушилося, як живе, розтікаючись... Сніжно-біле закривавлене рідне обличчя». [7; 129]

Крім символічних «біблійних» образів і сцен, які автор вплітає, інтерпретує в своєму творі, ми знаходимо безліч символів, порівнянь, моментів, думок, що нерозривно пов'язані зі Святим Письмом. І чи не найважливішим з таких є молитва. Через молитву до Бога у творі реалізується мотив каяття і прощення. Люди вірили у спасіння Богом від ворога, від смерті, тому вони завжди зверталися з молитвою до Нього, каючись у своїх гріхах і благаючи про прощення. У повісті молитва допомагає людям не здаватися, вірити у перемогу. Люди у церкві молилися до останнього, бо, коли немає звідки чекати помочі, хто ж допоможе, якщо не Господь? Посеред бою Кирило Діброва – бойовий побратим Петра – впав на коліна і почав молитися, бо не бачив іншого спасіння від смерті: «Упав навколішки в рові поблизу, забув навіть що на нього дивиться командир, і склав молитовно руки, уже прощаючись із життям». [7; 50] Взагалі, для людей характерні дві крайності: або молитися напоказ, так щоб оточуючі похвалили їх набожність, або ж, навпаки, ганьбитися своєї «слабкості», невіри у сили, прохання про допомогу від Господа. Але Кирилові байдуже, що на нього дивиться командир, що він подумає і скаже. В цей момент молитва Діброви щира, бо він прощається з власним життям.

З молитвою нерозривно пов'язаний момент чуда як Божої відповіді на прохання того, хто молиться. «Велика річ – людська віра, вона може створити психоз жаху і вона ж може створити зворушливу ілюзію небувалого чуда...Всі шість танків було знищено якоюсь страшною силою...Оглянувши таку панораму, Петро опустився на дно рову, простягнув ноги і з неровного напруження глибоко зітхнув, а тоді глянув на Діброву і засміявся: «Чудасія!». [7; 50]

Біблійні символи ми зустрічаємо скрізь у тексті. Перший же епізод зіштовхує нас із церковним символом. Автор показує нам перший епізод – смерть солдата. Головний герой низько нахиляється над тілом, і, хоча не знає цього солдата, віддає йому християнську шану: останнє цілування. Момент особливо вдало підсилений художньою деталлю: на небі саме засвітилося гроно освітлювальних ракет, від яких ідуть блики по обличчю Петра. "Паникадило" ракет майже не ворухиться, дуже повільно пливе по небу, підкорюючись рухові літнього повітря. Цей світловий ефект підсилює враження кінематографічного «стопкадру»: «Потім опустився на коліна, закрив мертві очі, відсунув пасемко русявого чуба з юнакового чола і — нагнувся низько-низько та й поцілував те пасемко... Він зробив це машинально. Поцілувавши, некваплячись звівся... Обличчя заворушилося — по ньому пішли світляні блики. Петро підвів голову вгору й зрозумів нарешті, що то за містика й звідки вона: стеля й цілий ріг хати винесені геть недавнім вибухом, і там, у чорному небі, стоїть сліпуче "паникадило" — гроно освітлюваних ракет на парашуті. "Паникадило" помаленьку пливе й обертається, зношене рухом повітря. Десь гуготить земля й стоїть море клетоту... [7; 2] Оце «останнє цілування», паникадило, яким називають освітлювальну ракету – все це відсилає нас до церкви, до мирного життя, до християнської моралі, якій так рідко знаходиться місце у вирі бою.

Свою долю, свій безвихідний стан в останній сцені твору герой також «одягає» у християнський образ. Аналізуючи події, що відбулися головний герой каже, що гіркий келих ще не допитий і він його мусить допити до самого дна: « Ще не все...Ще келих гіркий не допитий і він його мусить допити до дна. До дна. До самого дна» [7; 125] Скривавлений, знесилений, покинутий на розтерзання ворогам, зраджений у своїй вірі в допомогу, Петро стоїть посеред поля і в цій сцені дуже нагадує Христа, який мусить пройти свій шлях, хоч знає, яким буде його завершення.

Підсумовуючи усе, сказане нами вище, хочемо наголосити на тому, що, хоч твір «Огненне коло» розповідає про важкі часи боїв, про братовбивчі бої під Бродами, але утверджує він не жорстокість і виправдання вбивства, а любов до ближнього, спробу відшукати Бога у безвиході апокаліптичного хаосу. Автор вводить у текст сцени та епізоди, в яких із майстерністю режисера втілює задум перенести біблійні мотиви у пекло ХХ століття. Крім того, прагнучи увиразнити свою думку, вивершити опис, І. Багрянний вдається до біблійної лексики, яка надає словам глибшого звучання, а описувані моменти підносять до рівня євангельських символів.

ВИСНОВКИ

Література 20 - 30-х років ХХ століття також відображає історичні реалії. І недарма вона отримала в літературній критиці влучну назву – «Розстріляне відродження». Ціле покоління письменників, які у 20-х роках відвертали, культурну смерть України вже у 30-х роках ХХ століття були понищені, репресовані, духовно зламані, відірвані від своєї Батьківщини. У радянській критиці це покоління довго називали зрадниками і ворогами народу, всяка пам'ять чи згадки про них у критиці затиралася, виривалася, знищувалася.

Саме на цей непростий період припало творче життя Івана Багряного. Хоча радянській владі не вдалося знищити І.Багряного фізично, творчу спадщину його чекало те ж забуття, що й твори представників «Розстріляного Відродження». Але письменник мав за мету боротися із тоталітарним режимом у той спосіб, який був йому доступний, – художнім словом.

Метою нашої роботи був аналіз втілення у творах автора класичних, одвічних біблійних образів, реалізація сакральної складової у творах, які описують антирелігійну соціалістичну дійсність. Для реалізації цієї мети нами було поставлено ряд завдань, виконуючи які, ми мали змогу прослідкувати еволюцію втілення євангельських мотивів в українській літературі взагалі та конкретно у творчості І. Багряного.

Досліджуючи біографію І. Багряного, ми дійшли висновку, що важливою подією в житті письменника став вступ до літературних угруповань в період навчання у Києві. Спочатку він був членом «Плугу», але знаковим стало опозиційне угруповання МАРС. Тут письменник познайомився із відомими В.Підмогильним, Є.Плужником, Т.Осьмачкою, Г.Косинкою, Б. Антоненком-Давидовичем, Миколою Хвильовим. Ці постаті залишили в житті і душі письменника настільки глибокий слід, що й знайшли відображення у тексті роману «Сад Гетсиманський».

Якщо зосередити увагу на політичних поглядах письменника ми побачимо, що в юності він свідомо вступив до комсомолу і так само свідомо згодом вийшов з нього. У 20-х роках І. Багряний входив до молодіжної політичної організації, близької до боротьбистів. У 1923-1925 роках письменник приєднався до «робітничої опозиції», хоча, позаяк ця організація вже кілька років не існувала, це, вочевидь, була троцькістська спілка, ліво-опозиційна «солянка». Стосунки цього угруповання з російськими загальносоюзними опозиційними рухами були далеко не з найкращих. Тому на момент першого арешту письменник мав вже довгий антирадянський політичний шлейф.

За свою антирадянську творчість і куркульські погляди І.Багряний отримав роки заслання на Далекому Сході, звідки намагався втекти. Так він познайомився із життям

українців на «Зеленому Клині». Тут він зустрів свою першу дружину Антоніну Зосимову, з якою у них народилося двоє спільних дітей. Але подальша доля цього шлюбу була нещасливою.

Після Сибіру Іван Багряний повернувся на Україну, але прожив тут лише до 1938 року, а далі знову був заарештований і звинувачений у шпигунстві, участі в антирадянській терористичній організації та політичній агітації. Слідство тривало два роки і ця правдива історія лягла в основу роману «Сад Гетсиманський».

Відчуваючи цілковите неприйняття фальшивої радянської ідеології, в якій слово розходилося з ділом, І. Багряний тісно зійшовся із націонал-мельниківцями, разом із німецькими окупаційними військами відступав до Галичини, де примкнув до лав ОУН-УПА. Але, зрештою, і з цією політичною силою не залишився. Емігрував до Словаччини, потім переїхав до Угорщини, пізніше до Хорватії, а звідти до Австрії. Лише у Німеччині письменник нарешті «пускає коріння». Він проживає спочатку в Аугсбурзі, а потім у Новому Ульмі і знайомиться з літераторами-емігрантами. Вся історія поневірян лягла в основу роману «Люба».

І. Багряний прожив нелегке життя. Найтяжчі та найважливіші його моменти письменник як у дзеркалі відобразив у літературних творах. Саме тому твори цікаві і наповненні життєвою правдою.

Нас зацікавила спроба відшукати мотиви Святого Письма в тексті, який тематично пов'язаний з ним бути не може. Адже «Сад Гетсиманський» розповідає про поневіряння головного героя в коридорах «Системи», яка відкидала Бога і самою своєю діяльністю заперечувала наявність християнської моралі і душі у працівників апарату НКВС.

У процесі підготовки до написання цієї роботи, обравши тему, ми спробували перечитати добре знайомий роман з позиції християнина. Корінь подібності між Євангелієм і романом «Сад Гетсиманський» ми вбачаємо у тезі: відректися від ідеалів, від того, у що ти віриш, і цією ціною купити собі позбавлення від страждань, або вмерти, відстоюючи те, у що віриш.

Незважаючи на словесне позиціонування себе як пролетаря-атеїста герой роману Андрій Чумак увібрав у себе християнські норми моралі, бо був вихований у християнській вірі і саме з позиції християнина розцінює правильність чи хибність своїх дій.

Герой роману «Сад Гетсиманський» проводить майже два роки під слідством. За цей час він змінює умови існування декілька разів від карцера до подвійної камери, в яку збито двісті чоловік. Тобто, перед нами епізодично проходять сотні облич. Можна було б назвати багато імен, але про інших автор говорить побіжно, а от на постаті дванадцяти

в'язнів зупиняється детально, вони відіграють у його камерному існуванні важливу роль. Випадково чи свідомо, але оцих головних серед другорядних постатей саме дванадцять – як апостолів.

Особливе зацікавлення в нас викликало втілення Іоанна Богослова – улюбленого і наймолодшого з Христових учнів. Адже цей образ втілюється одразу в двох постатях: Давидові та Санькові.

Використання євангельських образів і мотивів здійснюється з метою кристалізувати модель світобачення автора. Біблійні образи в цьому романі використовуються не випадково, принагідно, а є основою, на якій тримається весь роман.

Повість «Огненне коло» не є одним із найпопулярніших творів, що вийшли з-під пера автора, на відміну від «Саду Гетсиманського», але за своїм задумом, за глибиною психологічної деталі ця повість стоїть в одному ряду з кращими зразками української літератури.

Якщо ми будемо говорити про творчу манеру автора, про спосіб втілення християнської моралі в конкретних образах, то варто зазначити, що реалізму І. Багряного суперечить антиматеріальність його персонажів. Реалізм І.Багряного граничить із натуралізмом, однак його герої не втрачають важливих духовних цінностей. Подібно до подій в творі, коли змішуються небо і земля, ворог стає другом і навпаки, у стильовій манері цього твору ми бачимо еклектику символізму, реалізму, екзистенціалізму, експресіонізму.

Протиставлення одвічних цінностей, братньої любові хаосу війни – ось головна лінія конфлікту цього твору, з таких епізодів, виростають символи грандіозних масштабів, вони живлять патетику монологів головних героїв. Зовнішніх подій, натомість мало, кількість персонажів, їх стосунки описані мінімалістично, лише настільки, як це потрібно для просування сюжету.

Спробу «екзистенційного» випробування заповіді «Не убий» ми бачимо в епізодах дострілювання поранених у бою. Християнська мораль змушує допомогти ближньому, але водночас закликає не убивати брата свого. І моральна дилема – обрати менше зло – стає провідною в цьому епізоді.

Ідея християнського братерства, національної єдності проходить червоно-кривавою лінією крізь увесь твір. По іншу сторону фронту воюють звичайні українці. Українці проти українців, люди проти людей. Реальність убивства «своїх» чи не вперше приходиться у голову головному герою Петру, коли вони з Романом відшукали штаб і в хаосі відступу побачили двох полонених дівчат-парашутисток.

Незважаючи на те, що **головною темою** повісті є війна, бойові дії, але в творі багато жіночих образів, які так чи інакше пов'язані з образом Марії-спасительки, Марії-Матері.

Крім символічних «біблійних» образів і сцен, які автор вплітає, інтерпретує в своєму творі, ми знаходимо безліч символів, порівнянь, моментів, думок, що нерозривно пов'язані зі Святим Письмом. І чи не найважливішим з таких є молитва. Через молитву до Бога у творі реалізується мотив каяття і прощення. З молитвою нерозривно пов'язаний момент чуда як Божої відповіді на прохання того, хто молиться.

Хоч твір «Огненне коло» розповідає про важкі часи боїв, про братовбивчі бої під Бродами, але утверджує він не жорстокість і виправдання вбивства, а любов до ближнього, спробу відшукати Бога у безвиході апокаліптичного хаосу. Автор вводить у текст сцени та епізоди, в яких із майстерністю режисера втілює задум перенести біблійні мотиви у пекло ХХ століття. Крім того, прагнучи увиразнити свою думку, вивершити опис, І. Багрянний вдається до біблійної лексики, яка надає словам глибшого звучання, а описувані моменти підносить до рівня євангельських символів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біографія Івана Багряного URL: <https://md-eksperiment.org/post/20161225-biografiya-ivana-bagryanogo> (дата звернення: 16.03.2020)
2. Біблійні образи в українській прозі 40-х років XX ст. URL: <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/4-12-30.pdf> (дата звернення: 28.12.2019)
3. Андрусів С.М. Західноукраїнська література 30-х років XX століття: проблеми національної ідентичності: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня докт.філол.наук:спец. 10.01.01 « Українська література»/ С.М. Андрусів. – К., 1996. – 25 с.
4. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі XX століття: монографія/ А. Антофійчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 335 с.
5. Богданова І.Г., Просалова В.А. Художня інтерпретація біблійних колізій Іваном Багряним / URL: <vestnik-sss/donnu/edu.ua> (дата звернення 28.12. 2019)
6. Багрянний І. Сад Гетсиманський. - К.: Дніпро, 1996 – 670 с.
7. Багрянний І. Огненне коло URL: <https://www.yakaboo.ua/ognenne-kolo-1567882.html> (дата звернення 16.03.2020)
8. Василюк В.І.. Художня інтерпретація біблійних образів у прозі І.Багряного URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1244/1/06vviopb.pdf> (дата звернення 10.02.2020)
9. Войтович В. Предтеча Месії України/ Скворода Г. Пізнай в собі людину . – Львів , 1995. – 198 с.
10. Грицков'ян Я. І.Франко і Біблія// українська філологія: школи,постаті, проблеми. – Львів,1991. – ч1. – 246 с.
11. Грушевський М. Історія української літ. – т.2 – К., 1993. – 489 с.
12. Гузар З. «Туга за святим»(образ молитви у творах І. Франка)/ З. Гузар // Слово і Час, – 2007 - №6 – 71-75 с.
13. Клочек Г. «Романи І.Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський»» - К.: Критика, 2005 – 527 с.
14. Ковальчук О. Новітній українець у саду страждань// Дивослово, -1997. – 38-40 с.
15. Колошук Н. Іван Багрянний: домінанти творчості та проблеми вивчення: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів Луцьк, 2010 – 561с.
16. Коцарев О. В . Іван Багрянний. Біг над прірвою від Охтирки до Нового Ульма/ URL: <http://history.sumy.ua/research/article/8993-kotsarev-oleh-ivan-bahrianyi-bih-nad-prirovoiu-vid-okhtyrky-do-novoho-ulma.html> (дата звернення: 11.02.2020)
17. Лавріненко Ю.А. Розстріляне відродж./передм.Наєнка – К.: Світ, 2006 – 841 с.

18. Леся Українка. Твори . – К., 1998. – 841с.
19. Українська Біблія, книга від Марка, глава 14 URL: <http://www.russianchurchalbany.com>
(дата звернення 08.01.2020)
20. Луцій С. Творчість І.Багряного як культурний феномен»
<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11214> (дата звернення 10.02.2020)
21. Павличко С. Теорія літератури/ С.Павличко. – К.: Основа, - 2002 – 679 с.
22. Савченко З. Біблійно-християнські мотиви та образи в романі «Сад Гетсиманський»// Слово і час, – 1996 - № 10 – 57-61 с.
23. Сад Гетсиманський»/Зінаїда Савченко// Слово і час, – 1996 - №10. – 57-61 с.
24. Сологуб Н. Біблійні образи в художній творчості І. Багряного// Мовознавство., - 1993 - №1. – 43-47 с.
25. Сулима В. Біблія і українська література, К.: Освіта, 1999 - 648 с.
26. Шевченко Т. Кобзар – К.: освіта, - 2005 – 487 с.
27. Шугай О. Іван Багряний : нове й маловідоме. – Київ, Смолоскип, - 2013 – 765 с.
28. Шугай О. Іван Багряний, або Через терни до Гетсиманського саду. – К.: Рада, - 1996 – 480 с.
29. Біблія, книга від Івана «Ісус - любов!» URL: <https://obitnyci.at.ua/publ>
(дата звернення 08.01.2020)
30. «Огненне коло. Повість про трагедію під Бродами» URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
(дата звернення 14.01.2020)
31. Жанрові особливості повісті Івана Багряного "Огненне коло" URL:
<https://www.ukrlib.com.ua> (дата звернення 10.02.2020)
32. Відродження української літератури 20-х років XX століття URL: <https://studfile.net/>
(дата звернення 09.02.2020)